

FTAXP 10.59.01
ӘОЖ 349.6
JEL K32

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-4-42-52>

ТЕЛЕУЕВ Г.Б.,*¹

PhD, оқытушы-дәріскер.

*e-mail: galim200385@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5278

ТАНАТБАЕВА Ж.Е.,¹

докторант.

e-mail: tanatbayeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5536

НАРЗУЛЛАЕВ О.Х.,²

з.ғ.д.

e-mail: olimnarzullayev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2145-6846

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,

Талдықорған қ., Қазақстан

²Ташкент мемлекеттік заң университеті,

Ташкент қ., Өзбекстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ГИДРОТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Мақалада Қазақстан Республикасында гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік құқықтық реттеу қағидаларының мәселелері қарастырылады. Зерттеу барысында су шаруашылығы саласындағы өзекті түйткілдерге назар аударылады: трансшекаралық өзендерге тәуелділік, қолданыстағы инфрақұрылымның ескіруі, су ресурстарын мемлекеттік басқарудағы цифрландырудың жеткіліксіздігі және климаттық өзгерістердің күшейіп келе жатқан ықпалы көрсетілді. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде су ресурстарын мемлекеттік қорғаудың өзекті мәселелеріне зерттеулер жүргізілген. Зерттеу аясында қызығушылық тудыратын гидротехникалық құрылыстың қауіпсіздігін бағалау, жай-күйінің және пайдаланушы ұйым қызметкерлерінің гидротехникалық құрылыстар саласындағы заңнамасында белгіленген гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қойылатын талаптар мен қағидаларына сәйкестігін айқындау. Сондай-ақ, гидротехникалық құрылыстың қауіпсіздігін қамтамасыз ету – бұл гидротехникалық құрылыстың аварияларының алдын алу жөніндегі шараларды әзірлеу және жүзеге асыру. Экологиялық қауіпсіздігі саласындағы зерттеулерді талдай отырып, гидротехникалық құрылыстардың экологиялық қауіпсіздігі саласындағы халықаралық стандарттар мен қағидаларға салыстырмалы талдаулар жүргізілген. Авторлар гидротехникалық құрылыстардың қызметін реттеудегі халықаралық құқықтық актілерге зерттеу жасай отырып, олардың гидротехникалық құрылыстарды мемлекеттік құқықтық реттеудегі басшылыққа алынуы тиіс фундаменталды ережелерін ұсынады.

Тірек сөздер: гидротехникалық нысандар, құқықтық реттеу, экологиялық қауіпсіздік, трансшекаралық ынтымақтастық, климаттық өзгерістерге бейімделу.

Кіріспе

Қазақстан Республикасында гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік құқықтық реттеу мәселесі тиісті түрде зерттелмеген. Гидротехникалық құрылыстардың қызметі мен мәнін қарастыратын болсақ, олардың экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде өзіндік үлесі болатынын байқаймыз. Сол себептен де, аталған құрылыстар зерттеу объектісі болып оның қағидалары нақтылануы керек деп ойлаймыз. Осы қағидалардың ғылыми негіз-

делуі гидротехникалық құрылымтарды пайдалануда бірқатар фундаментелды ережелерді басшылыққа алуларына ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде адамзат өркениетінің тұрақты дамуы су ресурстарын тиімді пайдалану мен оларды кешенді қорғаусыз мүмкін емес. Климаттық өзгерістердің үдеуі, су тасқындары мен қуаңшылық құбылыстарының жиіленуі жағдайында гидротехникалық құрылыстарды (ГТҚ) құқықтық реттеу мәселелері ерекше маңызға ие болып отыр. Гидротехникалық құрылыстар – су шаруашылығы инфрақұрылымының негізгі элементтері бола отырып, екіжақты функционалдық рөл атқарады: бір жағынан, олар халықты сапалы ауызсумен қамтамасыз етуге, ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіптің суға деген сұранысын өтеуге, табиғи апаттардың алдын алуға және жаңғыртылатын энергия өндіруге мүмкіндік береді; екінші жағынан – олардың дұрыс пайдаланылмауы немесе апаттық жағдайлары экожүйелердің тепе-теңдігіне елеулі қауіп төндіріп, қоғам мен экономиканың экологиялық тәуекелдерін арттыруы ықтимал. Осыған байланысты, гидротехникалық құрылыстар саласындағы экологиялық қауіпсіздік ұғымы – бұл қоғамның, табиғи ортаның және ұлттық экономиканың аталған нысандардың қызметі мен апаттылығымен байланысты қауіп-қатерлерден сенімді қорғалу жағдайын білдіреді.

Зерттеу нысаны – Қазақстан Республикасында гидротехникалық құрылыстарды құру, пайдалану және қорғауды мемлекеттік құқықтық реттеу барысында туындайтын құқықтық қатынастар.

Зерттеу пәні – Қазақстан Республикасында гидротехникалық құрылыстарды жобалау, салу, пайдалану және қорғау мемлекеттік құқықтық реттеуді қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық нормалар мен қағидалар, сондай-ақ осы саладағы халықаралық стандарттармен олардың арақатынасы.

Ғылыми мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік құқықтық қамтамасыз ету қағидаларын заманауи жағдайда айқындау және негіздеу, оларды экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағыттау, сондай-ақ ұлттық заңнаманы халықаралық стандарттар мен озық тәжірибені ескере отырып жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталған:

1. Қазақстан Республикасындағы гидротехникалық құрылыстардың мәнін және құқықтық мәртебесін теориялық тұрғыдан талдау.
2. Гидротехникалық құрылыстардың экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты дамуды қамтамасыз етудегі рөлін қарастыру.
3. Қазақстандағы гидротехникалық құрылыстар саласын реттейтін қолданыстағы заңнамадағы кемшіліктер мен олқылықтарды анықтау.
4. Ұлттық құқықтық нормаларды гидротехникалық нысандардың экологиялық қауіпсіздігі саласындағы халықаралық стандарттар мен қағидалармен салыстыру.
5. Экологиялық қауіпсіздік қағидаларын ескере отырып, гидротехникалық құрылыстарды мемлекеттік құқықтық реттеуді жетілдіру жөнінде ғылыми негізделген ұсыныстар тұжырымдау.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің методологиялық негізін жалпы ғылыми және арнайы құқықтық әдістер құрайды. Талдау, синтез, индукция және дедукция әдістері гидротехникалық құрылыстардың құқықтық табиғатын, олардың экологиялық қауіпсіздікке ықпалын айқындауда қолданылды. Жүйелік тәсіл бұл нысандарды табиғи ресурстарды пайдалану, экологиялық құқық, энергетикалық қауіпсіздік және әлеуметтік тұрақтылықпен өзара байланыста кешенді қарастыруға мүмкіндік берді. Арнайы құқықтық әдістердің ішінде салыстырмалы-құқықтық талдау ұлттық құқықтық тәжірибені халықаралық стандарттармен салыстыруда пайдаланылды. Формальды-заңдық әдіс құқықтық мазмұнды ашуға, ал тарихи-құқықтық әдіс гидротехникалық құрылыстарды құқықтық реттеу тәжірибесінің қалыптасуы мен даму эволюциясын зерделеуге негіз болды. Эмпирикалық база ретінде ғылыми еңбектер, монографиялар, мерзімді басылымдардағы мақалалар, статистикалық деректер және халықаралық ұйымдардың баяндамалары пайдаланылды.

Мақаланың ғылыми маңыздылығы Қазақстан Республикасында экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жағдайында гидротехникалық құрылыстарды құқықтық қамтамасыз ету қағидалары алғаш рет жүйелі түрде қарастырылуымен айқындалады. Жұмыста гидротехникалық

нысандардың экологиялық құқықпен, табиғи ресурстарды басқарумен және тұрақты даму ұстанымдарымен байланыстағы теориялық-құқықтық негіздері ашып көрсетіледі. Мақалада ұлттық құқықтық жүйедегі олқылықтар мен қайшылықтар анықталып, алдын алу, су ресурстарын ұтымды пайдалану, ашықтық және халықаралық ынтымақтастық қағидаларына негізделген кешенді құқықтық режимді қалыптастырудың жаңа тәсілдері ұсынылады. Алынған нәтижелер экологиялық және су құқығы теориясының дамуына үлес қосып қана қоймай, ұлттық заңнаманы жетілдіру мен гидротехникалық құрылыстардың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған стратегиялық шараларды әзірлеуде қолданбалы маңызға ие.

Мақаланың практикалық маңызы: зерттеу нәтижелері тек ғылыми салада ғана емес, сонымен қатар қолданбалы қызметте де пайдаланылуы мүмкін. Жұмыста ұсынылған тұжырымдар гидротехникалық құрылыстарды пайдалану мен қорғау саласындағы құқық қолдану тәжірибесін жетілдіруге, экологиялық қауіпсіздік саласында мемлекеттік органдарға ұсынымдар әзірлеуге, сондай-ақ суға байланысты төтенше жағдайлардың алдын алу және олардың салдарын төмендетудің тиімді тетіктерін қалыптастыруға негіз бола алады. Бұдан бөлек, алынған нәтижелер экологиялық және су құқығы бойынша мамандарды даярлау үдерісінде қолданылып, олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға және практикалық міндеттерді шешуге дайын болуына ықпал етеді.

Нәтижелер мен талқылау

Заманауи жағдайда гидротехникалық құрылыстар табиғи және жасанды су жүйелеріндегі ағынды суларды реттеу мен бақылауды жүзеге асыратын аса маңызды стратегиялық инженерлік нысандардың бірі болып табылады. Олар гидрология, экология және энергетика салаларының тоғысында орналасып, қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуге елеулі үлес қоса отырып мемлекеттің әлеуметтік экономикалық дамуында өзіндік қызмет атқарады. Мұндай құрылыстардың негізгі міндеттері мен функционалдық бағыттары әртүрлі салаларды қамтиды: су тасқындарының алдын алу және олардың зиянды салдарларын жою; ауыл шаруашылығы жерлерін суландыру және өнімділікті арттыру мақсатында суды жеткізу мен бөлу; электр энергиясын өндіру арқылы энергетикалық қауіпсіздікті нығайту; тұрмыстық және өндірістік секторлардың қажеттіліктерін қанағаттандыру; қоршаған ортаны қорғау және су экосистемаларын тұрақты пайдалану. Сонымен қатар, әлемдік тәжірибеде гидротехникалық құрылыстар кеме қатынасы үшін инфрақұрылымдық жағдай жасайды және халықтың рекреациялық қажеттіліктерін – шомылу, су айдындарында демалу сияқты қызметтерді – қамтамасыз етеді [1].

Сонымен, гидротехникалық құрылыстар көпмақсатты функцияларды атқарады: олар бөгеттер, каналдар мен су қоймалары арқылы су тасқынынан қорғануды қамтамасыз етеді; жаңартылатын энергияның жетекші көзі болып табылатын гидроэнергетиканың негізін құрайды; ауыл шаруашылығы тәуелді суару жүйелерін қалыптастырады; тұрмыстық және өнеркәсіптік қажеттіліктерді қанағаттандырып, судың сапа стандарттарына сай болуын талап етеді; топырақ эрозиясымен күресу, су сапасын жақсарту және биологиялық әртүрлілікті қорғау арқылы қоршаған ортаны қорғауға ықпал етеді; өзен ағыстарын реттеу мен шлюздер салу арқылы ішкі су көлігінің дамуына жағдай жасайды. Осылайша, гидротехникалық құрылыстар экономикалық, экологиялық және әлеуметтік міндеттерді ұштастыра отырып, су шаруашылығы инфрақұрылымының негізгі элементі болып табылады.

Көптеген бөгеттері бар елдер үшін олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі айрықша өзекті сипатқа ие. Бүгінде әлем бойынша әртүрлі түрдегі 800 мыңнан астам бөгет бар, олардың шамамен 50 мыңының биіктігі 15 метрден асады [2, 26 б.]. Жиналған деректер осындай ірі көлемдегі бөгеттердің мыңнан астамының бүлінгенін және жүзден астамының қирағанын айғақтайды. Осыған байланысты бөгеттердің (су қоймаларының) және өзге де су тосқауылдаушы гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін нормативтік-құқықтық тұрғыдан реттеу аса маңызды қажеттілікке айналып отыр. Қазақстан да бұл мәселелерден тыс қалған жоқ. Қазіргі таңда республика аумағында 270 су қоймасы мен оларды қамтитын гидротехникалық құрылыстар бар, оның ішінде 62-сі – республикалық маңызы бар, ал 208-і – жергілікті маңызы бар нысандар. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысында 57 су қой-

масы мен 29 су тосқауылдаушы гидротехникалық құрылыс ерекше стратегиялық маңызы бар объектілер тізбесіне енгізілген [3].

Қазақстандағы су тасқындары билік ұзақ уақыт бойы назар аудармай келген бірқатар өзекті мәселелерді айқын көрсетті. Қазақстан Республикасында су ресурстарын ұтымсыз пайдалану жиі орын алуда. Болашақта су ресурстарына деген тапшылық болу мәселесі негізгі себептер климаттың өзгеруі салдарынан өзендердің тартылуы су ресурстарының сапасы төмендеуі мүмкін [4].

Соңғы жылдары республикада жөндеуді қажет ететін гидротехникалық құрылыстардың (ГТҚ) саны 1,5 есеге артқан. «Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігі туралы» заң жобасының тұжырымдамасына сәйкес, 2017 жылдың мамыр айында қанағаттанарлықсыз жағдайда 347 ГТҚ тіркеліп, олардың барлығы жөндеуді талап ететіні ресми түрде мойындалған. Алайда арада алты жыл өткен соң, 2023 ж. проблемалық нысандардың саны азаймай, керісінше 537 ГТҚ-ға дейін өскені байқалды. Бұл деректерді Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігі, Су ресурстары және ирригация министрлігінің (СРИМ) ақпаратына сілтеме жасай отырып, ресми түрде жариялады. Гидротехникалық құрылыстардың жағдайын бақылау мәселесі, әсіресе жеке меншіктегі нысандарға қатысты, әлі де өзекті болып отыр [5].

Соның айқын мысалы – Ақтөбе облысынан. Тексеру нәтижесінде белгілі болғандай, 10 жыл бұрын кәсіпкерге балық шаруашылығын жүргізу үшін сенімгерлік басқаруға берілген су қоймасының Магажан бөгетіне осы уақыт аралығында тиісті көңіл бөлінбеген. Бөгетке тексеру жүргізілмеген, жөндеу жұмыстары атқарылмаған. Салдарынан ағымдағы жылдың 5 сәуірінде бөгет жарылып, Хромтау ауданындағы үш ауыл мен Ақтөбе қаласы маңындағы саяжай алқаптарын су басты. Қазір Қазақстан Республикасы Қаржы мониторингі агенттігінің деректеріне сәйкес, жауапты ЖШС басшысына қатысты өз міндеттеріне немқұрайлы қарау және ауыр салдарға жол беру фактісі бойынша сотқа дейінгі тергеу басталды [6].

2024–2030 жылдарға арналған су ресурстарын басқаруды дамытудың тұжырымдамасында Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері жинақталған негізгі мәселелердің барлығы қамтылған. Құжатта еліміздегі су шаруашылығы нысандарының нақты тозу деңгейі 60 пайыздан асатыны атап өтіледі. Көптеген гидротехникалық құрылыстар 30–50 жылдан астам уақыт бойы күрделі жөндеусіз пайдаланылып келеді және олар жоғары қауіпті нысандар қатарына жатады. Тұжырымдамада: «Су шаруашылығы инфрақұрылымын реконструкциялау және дамыту жобаларын іске асырудың тиімділігі төмен, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері жоғары, шешім қабылдау тетігі күрделі әрі бюрократиялық сипатқа ие» деп көрсетілген. Су шаруашылығы саласындағы өзекті мәселелердің бірі – су заңнамасында бөгеттердің қауіпсіздігіне қатысты арнайы заңның болмауы. Бұл жағдай көпфакторлы зерттеулерді жүйелі түрде ұйымдастыруға, гидротехникалық құрылыс нысандарының қауіпсіздік өлшемдерін нақты айқындап, тиімді бақылауға кедергі келтіреді. Соның салдарынан мұндай нысандардың техникалық жағдайын кешенді тексеру толыққанды жүргізілмей отыр. Бұл өз кезегінде елдегі су шаруашылығы инфрақұрылымының нақты жай-күйі туралы статистикалық деректердің толық әрі дұрыс қалыптасуына мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, Қазақстанда су шаруашылығы инфрақұрылымының есебі де толық көлемде жүргізілмей келеді [7].

Байқағанымыздай гидротехникалық құрылыстар тек Қазақстан Республикасы үшін емес әлемдік деңгейде де маңызды орынды иеленеді. Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігі қоршаған ортаның сақталуына яғни экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге себеп бола алатын әлеуетке ие. Біздің пікірімізше, Қазақстан Республикасында гидротехникалық құрылыстардың қызметінің пайдалану ережелерінің жүйесіз болуы мүдделердің қайшылықтарының болуымен байланыстыруға болады. Себебі, тәуелсіздік алған уақыттан бастап осы уақытқа дейін жеке меншікке өтіп кеткен гидротехникалық құрылыстар да бар. Ал олардың қауіпсіздігі мен сапасына мемлекет араласа бермейді. Тұжырымдаманың өзінде алдағы уақытта арнайы заң қабылдануы керек деген міндеттер айқындалған болса ол заң актісі гидротехникалық құрылыстарды пайдалану кезінде басшылыққа алынуы тиіс экологиялық қауіпсізді талаптарына сәйкес келетін қағидаларды да қамтуы тиіс екенін ескерген жөн.

Гидротехникалық құрылыстардың маңыздылығына әсер еткен алғашқы халықаралық акт ол Хельсинки конвенциясы болды. 1992 жылғы Хельсинки конвенциясы – трансшекаралық су көздерін және халықаралық көлдерді қорғау мен тиімді пайдалану жөніндегі маңызды

халықаралық-құқықтық құжат болып табылады. Бұл конвенция тікелей гидротехникалық құрылыстарды (ГТҚ) жобалау немесе пайдалану мәселелерін реттемегенімен, трансшекаралық өзендер мен су нысандарындағы мұндай инфрақұрылымдардың салынуы мен қолданылуына қатысты бірқатар өзекті қағидаларды қамтиды. Атап айтқанда, конвенцияда бекітілген «елеулі зиян келтірмеу» қағидасына сәйкес, әрбір мемлекет өз аумағында жүргізілетін кез келген қызмет, соның ішінде бөгеттер, су қоймалары мен басқа да ГТҚ салу мен пайдалану көршілес мемлекеттерге экологиялық немесе әлеуметтік жағынан зиян келтірмеуге міндетті. Сонымен қатар, құжат трансшекаралық мәні бар ірі жобаларға қатысты қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ) жүргізуді, су ресурстарын бірлесіп басқару органдарын құруды және апатты жағдайларда үйлестірілген іс-қимылды қамтамасыз етуді көздейді. Бұл ережелер Орталық Азия өңірі үшін өзекті, өйткені мұнда трансшекаралық өзендер энергетика, ирригация және ауызсу мақсатында кеңінен пайдаланылады. Осылайша, Хельсинки конвенциясы ГТҚ қауіпсіздігі мен тұрақты су пайдалану саласында мемлекетаралық ынтымақтастықтың құқықтық негізін қалыптастырады [8]. Еліміз су ресурстарын ұтымды және тұрақты пайдалану саласында халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын мойындай отырып, 1992 жылғы Хельсинкиде қабылданған Трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі БҰҰ конвенциясына қосылды. Бұл құжат Қазақстан Республикасы Парламентінің 2000 жылғы 23 қазандағы № 92-ІІ Заңы арқылы ратификацияланып, 2001 жылдан бастап күшіне енді. Осы арқылы Қазақстан трансшекаралық су ресурстарын басқару бойынша халықаралық құқықтық кеңістікке белсенді түрде кірікті [9]. Конвенцияға қосылғаннан кейін ел ішінде бірқатар кешенді шаралар қабылданды. Атап айтқанда, Орталық Азиядағы Межмемлекеттік су шаруашылығын үйлестіру комиссиясы (МСШҰК) шеңберінде Сырдария мен Өмудария өзендерінің алаптарын бірлесіп басқару жұмыстары жандандырылды. Сонымен қатар, су тасқыны, апаттық жағдайлар және гидротехникалық құрылыстардағы қауіптер туралы деректермен жедел алмасу тетіктері құрылды. Ерекше назар трансшекаралық әсері бар жобаларға қатысты қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ) процесіне аударылды: Шу мен Талас өзендері бойынша Қазақстан мен Қырғызстан арасында жүзеге асырылған пилоттық жоба Еуропалық экономикалық комиссия (ЕЭК ООН) тарапынан озық тәжірибе ретінде танылды (UNECE, 2015). Бұған қоса, Қазақстан климаттың өзгеруіне бейімделу және су дипломатиясы салаларындағы БҰҰ ДБ және Еуропалық Одақ жобаларына қатысып, трансшекаралық ресурстарды тиімді басқаруға бағытталған бастамаларды қолдады. 2024 ж. қабылданған су ресурстарын басқару жүйесін дамыту тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 5 ақпандағы № 66 қаулысы) Конвенция нормаларын ұлттық деңгейде институционализациялаудың маңызды кезеңіне айналды. Бұл қадамдардың барлығы Қазақстанның халықаралық су саласындағы жауапты әріптес ретіндегі ұстанымын нығайтып, геосаяси және климаттық сын-қатерлер жағдайында трансшекаралық су ресурстарын тұрақты басқаруға деген ұмтылысын көрсетеді.

Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған тағы бір халықаралық құрал ол ICOLD (Ірі бөгеттер жөніндегі халықаралық комиссия) әзірлеген бөгеттердің қауіпсіздігі жөніндегі тәжірибе кодексі. ICOLD (Ірі бөгеттер жөніндегі халықаралық комиссия) әзірлеген бөгеттердің қауіпсіздігі жөніндегі тәжірибе кодексі – ірі бөгеттер мен басқа да гидротехникалық құрылыстарды қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық деңгейде танылған қағидалар мен ұсынымдардың жиынтығы болып табылады [10, 307 б.].

Бұл құжат халықаралық-құқықтық акт болып саналмағанымен, көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда, техникалық стандарт және ұлттық нормативтік-құқықтық базаның негізі ретінде кеңінен қолданылады. Бөгеттің бүкіл өмірлік циклын қамтиды: жобалау, салу, пайдалану және пайдаланудан шығару кезеңдерін. Құжатта геологиялық, гидрологиялық, сейсмологиялық және климаттық факторларды жан-жақты есепке алу арқылы тәуекелдерді кешенді бағалаудың маңыздылығы атап өтіледі [11, 210 б.].

Ерекше назар инженерлік зерттеулерге, құрылыс сапасын бақылауға, құрылымның жағдайын тұрақты мониторингілеуге және мерзімді тексерулер жүргізуге аударылады. Бұйрықтың маңызды бөлігі – бөгеттің бұзылу қаупі туындаған жағдайда ерте ескерту және әрекет ету жүйесін әзірлеу мен енгізу. ICOLD сондай-ақ техникалық қадағалауды жетілдіру, қашықтықтан мониторинг құралдарын қолдану және мамандарды даярлау мен қайта даярлау жүйесін да-

мыту қажеттілігін ұсынады. Қауіпсіздік тек бір реттік шара емес, үздіксіз жүретін үдеріс ретінде қарастырылады. Ол тиісті органдардың өзара іс-қимылын және жаңа технологиялар мен климаттық өзгерістерді ескере отырып, нормативтердің үнемі жаңартылуын талап етеді. Осылайша, ICOLD кодексі бөгеттердің қауіпсіздігін басқарудың тиімді және жауапты жүйесін қалыптастыруға бағытталған халықаралық бағдар ретінде қызмет атқарады және апаттардың алдын алуға, адам өмірін, экожүйені және мүлікті қорғауға септігін тигізеді [12].

Ендігі мәселе гидротехникалық құрылыстардың экологиялық аспектелеріне тоқталатын болсақ климаттың өзгеруі су ресурстарына тікелей әрі елеулі ықпал ететінін атап өтуге болады, оның салдары қазіргі уақытта-ақ байқала бастады. Алдағы жылдары елді мекендердің басым бөлігінде су тасқындары мен құрғақшылықтың жиілеп, күшейе түсуі, су тапшылығының артуы, топырақ эрозиясының күшеюі мен шөгінділердің көбеюі, сондай-ақ теңіздер мен өзендердің деңгейінің өзгеруі табиғи экожүйелерге де, су сапасына да теріс әсерін тигізетіні сөзсіз. Сонымен қатар климаттық өзгерістер тек су қорларына ғана емес, сонымен бірге адам денсаулығына, ұлттық экономика мен қоғамның әлеуметтік жағдайына, ауыл шаруашылығы өндірісіне, энергетика мен гидроэнергетика саласына, сондай-ақ туризм мен өзге де суға тәуелді салаларға да ықпал ететіні анық [13, 345 б].

Адам санының өсуі, экономикалық дамудың жеделдеуі, климаттың өзгеруі және электр энергиясына қолжетімділіктегі алшақтықты жою қажеттілігі жаңа жаңартылатын энергия көздерін іздеуді жандандыруда [14, 12531 б.]. Осы қажеттілікке жауап ретінде қазіргі уақытта гидроэнергетиканы дамытуға бағытталған ауқымды жаңа бастамалар қолға алынуда. Қазіргі таңда қуаты 1 МВт-тан асатын кемінде 3700 ірі су қоймасы бар бөгет жоспарлану немесе салыну үстінде, олардың басым бөлігі дамушы экономикалары бар мемлекеттерде жүзеге асырылуда. Бұл бөгеттердің іске қосылуы жаһандық гидроэнергетикалық қуатты қазіргі деңгейден 73 %-ға ұлғайтып, шамамен 1700 ГВт-қа жеткізуі болжануда. Алайда гидроэнергетикалық әлеуеттің мұндай қарқынды артуы да электр энергиясына деген өсіп келе жатқан сұранысты толық өтей алмайды. Сонымен қатар ол электр энергиясына қолжетімділіктегі алшақтықты тек ішінара қысқартуы мүмкін, парниктік газдардың (көмірқышқыл газы мен метан) шығарындыларын айтарлықтай азайтпайды және әлеуметтік шиеленістер мен өзара тәуелділіктерді жоймайды. Сол мезетте мұндай құрылыс толқыны ғаламшарымызда еркін ағатын ірі өзендердің санын шамамен 21%-ға қысқартатыны анық. Демек, қазіргі әлемдік ауқымдағы бөгет салу үрдісінің әлеуметтік, экономикалық және экологиялық салдарын кешенді бағалау және оларды барынша жұмсарту аса өзекті міндет болып табылады [15, 16 б.]. Демек, гидротехникалық құрылыстарды жаңартылатын энергия көздерін алуға деген әлеуеті бар екенін атап өткіміз келеді. ГТҚ ұтымды тұстары болғанымен елімізде су шаруашылығы саласының мәселелері де жетерлік. Нақты айтатын болсақ, Қазақстан Республикасының су шаруашылығы бірқатар күрделі мәселелермен сипатталады. Ең алдымен, ел су ресурстары бойынша көрші мемлекеттерге, әсіресе Қытай мен Ресей аумақтарынан келетін трансшекаралық ағындарға тәуелді болып отыр, ал соңғы жылдары бұл елдер өзендерге түсетін ластаушы заттардың көлемін ұлғайтып, су алудың деңгейін арттыруда [16, 46 б.]. Сонымен қатар, су шаруашылығы инфрақұрылымының айтарлықтай тозуы, басқару жүйесінде автоматтандыру мен цифрландырудың жеткіліксіздігі салдарынан суармалы егіншілікте судың шамамен 40 пайызы ысырапқа ұшырайды. Бұған қоса, трансшекаралық су ресурстарын пайдалану тиімділігінің төмендігі, сондай-ақ суды ұтымды пайдалану жөніндегі шараларды іске асырудағы бақылаудың әлсіздігі де негізгі проблемалардың қатарын құрайды [17, 10 б.].

Ұсынылып отырған зерттеулер көсеткендей гидротехникалық құрылыстарды пайдалану кешенді түрде реттеуді талап етеді. Оны тех техникалық тұрғыдан ғана емес сонымен осы технологияны қауіпсіз қолдануды қамтамасыз ететін бастапқы фундаменталды идеялар негізінде іске асырылуы тиіс. Сол себептен де гидротехникалық құрылыстарды мемлекеттік құқықтық реттеудің қағидалары жасақталуы керек. Ол қағидалар қатарына келесілер жатқызылады:

1. Зандылық қағидасы. Мемлекеттік-құқықтық реттеудің басты негізі – заңдылықты сақтау. Барлық су шаруашылығы ұйымдары мен жеке меншік субъектілер Су кодексі, Экологиялық кодекс, және Техникалық реттеу туралы заң талаптарын бұлжытпай орындауға міндетті. Гидротехникалық құрылыстарды салу, пайдалану және жою тек уәкілетті органдардың рұқсатымен және бекітілген техникалық регламенттерге сай жүзеге асуы тиіс.

2. Қауіпсіздік және алдын алу қағидасы. Бұл қағида ГТҚ-ның апатты жағдайларын болдырмауға бағытталған. Құрылыстардың техникалық жай-күйін жүйелі бақылау, диагностика және профилактикалық жөндеу жұмыстарының жүргізілуі міндетті. Мемлекет апатты тәуекелдерді азайту мақсатында гидротехникалық нысандарды қауіп-қатер деңгейі бойынша жіктеуді және әр нысан үшін қауіпсіздік паспортын енгізуді қарастырады.

3. Экологиялық тұрақтылық қағидасы. Гидротехникалық құрылыстарды пайдалану қоршаған ортаға зиян келтірмеуі керек. Су экосистемалерінің табиғи айналымы мен биологиялық әртүрлілікті сақтау талаптары басымдыққа ие. Әрбір нысан бойынша экологиялық мониторинг және әсерді бағалау (ОВОС) тұрақты жүргізілуі тиіс.

4. Жауапкершілік және ашықтық қағидасы. Пайдаланушы ұйымдар мен мемлекеттік органдардың қызметі ашықтыққа және есептілікке негізделуі қажет. Құрылыс иелері мен пайдаланушылар апат немесе экологиялық залал болған жағдайда материалдық және әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Сонымен қатар, қоғамды ақпараттандыру және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қатысуы реттеу сапасын арттырады.

5. Ғылыми негізділік және инновация қағидасы. ГТҚ қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ғылыми зерттеулер мен жаңа технологияларды қолдану маңызды. Заманауи цифрлық мониторинг жүйелері, дрондық бақылау, автоматтандырылған ескерту платформалары және деректердің геоақпараттық жүйелерін енгізу мемлекеттік бақылаудың тиімділігін арттырады.

6. Халықаралық ынтымақтастық қағидасы. Қазақстанның трансшекаралық өзендерге тәуелділігі гидротехникалық құрылыстарды пайдалану кезінде халықаралық нормаларды сақтауды қажет етеді. Бұл тұрғыда көршілес мемлекеттермен (Қырғызстан, Қытай, Өзбекстан, Ресей) су бөлу, қауіпсіздік және экологиялық жауапкершілік саласындағы келісімдер шешуші рөл атқарады.

Қорытынды

Гидротехникалық құрылыстарды (ГТҚ) пайдалануды мемлекеттік-құқықтық реттеу – бұл су шаруашылығының қауіпсіз әрі тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған көпқырлы, кешенді және үздіксіз процесс. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасындағы гидротехникалық құрылыстардың құқықтық реттеу жүйесі заңнамалық тұрғыдан қалыптасқанымен, оны одан әрі жетілдіру қажеттілігі анықталды. Себебі, қазіргі уақытта елдегі су нысандарының айтарлықтай бөлігі тозған, ал құқықтық және техникалық бақылау тетіктері жеткіліксіз деңгейде жүзеге асырылып отыр.

Қазақстан Республикасындағы гидротехникалық құрылыстардың (ГТҚ) пайдалануды мемлекеттік құқықтық реттеу қағидалары қазіргі кезеңде аса өзекті әрі кешенді мәселе болып отыр. Гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік-құқықтық реттеу қағидалары – бұл гидротехникалық нысандарды (бөгеттер, су қоймалары, каналдар, су реттегіштер және т.б.) жобалау, пайдалану, техникалық қызмет көрсету және қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік ықпал ету жүйесінің ғылыми және нормативтік негізін айқындайтын, құқықтық реттеудің мазмұнын, бағытын және әдістерін белгілейтін негізгі құқықтық ұстанымдар мен талаптар жиынтығы. Ғылыми тұрғыдан алғанда, бұл қағидалар су ресурстарын басқарудың құқықтық режимін қалыптастыруда жүйелілік пен үйлесімділікті қамтамасыз ететін, экологиялық қауіпсіздік, апаттық тәуекелдерді азайту және қоғамдық мүддені қорғау мақсатында мемлекеттік билік органдарының, меншік иелерінің және пайдаланушылардың өзара қатынасын реттейтін тұрақты құқықтық категория болып табылады. Олар құқықтық жүйенің жалпы қағидаларымен (заңдылық, жауапкершілік, жариялылық, тиімділік) қатар, су шаруашылығы саласының ерекшеліктеріне бейімделген салалық қағидалармен (қауіпсіздік, экологиялық тұрақтылық, ғылыми негізділік, халықаралық ынтымақтастық, цифрлық мониторинг) толықтырылады. Осылайша, гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік-құқықтық реттеу қағидалары – құқықтық саясаттың концептуалдық өзегі, ол су нысандарының қауіпсіз әрі тиімді жұмыс істеуін, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды және халықтың өмірі мен қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ететін нормативтік-ұйымдастырушылық бағдарлар жүйесі ретінде қарастырылады.

Климаттық өзгерістердің үдеуі, су тұтынудың артуы, қолданыстағы инфрақұрылымның тозуы, сондай-ақ трансшекаралық су ағындарына тәуелділік жағдайында құқықтық реттеуді жетілдіру мемлекеттің стратегиялық міндетіне айналды. Осыған байланысты құқықтық саясат пен тәжірибеде басшылыққа алынуы тиіс бірқатар қағидалар айқындалады. Бірінші кезекте сақтандыру мен алдын алу қағидасы маңызды орын алады. Бұл қағида ықтимал экологиялық қатерлерді болдырмауды құрылыс пен жобалау сатысында қамтамасыз етуді талап етеді.

Зерттеу барысында анықталғандай, қазіргі таңда гидротехникалық құрылыстарды реттеу саласында институционалдық үйлесімділіктің болмауы, ведомствоаралық өзара әрекеттің әлсіздігі, және бақылау-қадағалау функцияларының қайталануы байқалады. Бұл факторлар құқықтық жүйенің тиімділігін төмендетіп, апаттық тәуекелдерді арттырады. Осыған байланысты, нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу, жауапкершілік институтын күшейту және су ресурстарын басқарудың бірыңғай цифрлық платформасын құру қажет.

Сонымен қатар, гидротехникалық құрылыстарды пайдалану мәселесінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және қоғамдық бақылау институттарының рөлін арттыру маңызды. Бұл қатысу тетіктері құқықтық реттеу процесін ашық әрі тиімді етеді. Су нысандарының жағдайы туралы ақпараттың ашық болуы қоғам тарапынан бақылауды күшейтіп, жемқорлық тәуекелдерін азайтады.

Қорытындылай келе, гидротехникалық құрылыстарды пайдалануды мемлекеттік-құқықтық реттеу қағидалары тек заңдық нормалар жиынтығы ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қауіпсіздік пен экологиялық тұрақтылықтың кепілі болып табылады. Олар ғылыми негізделген, инновациялық, халықаралық және экологиялық талаптарды біріктіретін көпдеңгейлі құқықтық жүйенің өзегін құрайды. Болашақта Қазақстанда су ресурстарын басқарудың тиімді тетігін қалыптастыру үшін осы қағидаларды тәжірибеге толық енгізу, гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұлттық стратегиясын қабылдау және нормативтік-құқықтық базаны халықаралық стандарттарға сәйкестендіру қажет. Бұл елдің экологиялық қауіпсіздігін нығайтып, орнықты даму мақсаттарына қол жеткізудің маңызды қадамы болмақ.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын АР26193915 «Тұрақты даму жағдайында гидротехникалық құрылыстарды пайдалану мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуді құқықтық реттеу» гранттық жобасы аясында дайындалды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Выставкина Е.В. Назначение гидротехнических сооружений // Colloquium-journal. – 2022. – № 9(132). – С. 37–38.

2 Мукашева А.А. Место субъективных водных прав в системе прав граждан // Құқық және мемлекет. – 2014. – № 33(64). – С. 25–28.

3 Ерекше стратегиялық маңызы бар, оның ішінде жалға және сенімгерлік басқаруға берілуі мүмкін су шаруашылығы құрылыстарының тізбесі туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 желтоқсандағы № 933 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000933> (өтініш берілген күн: 20.05.2025)

4 Akhmet G.B., Bekezhanov D.N., Seriyev B.A. International legal regulation of principles in the field of climate protection // Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan. 2024. Vol. 3. No. 78. P. 94–101.

5 Атшабаров Н.Б. Вопросы обеспечения безопасной эксплуатации плотин и других гидротехнических сооружений в Республике Казахстан. URL: <https://www.cawater-info.net/bk/dam-safety/files/atshabarov.pdf> (дата обращения: 24.05.2025).

6 От паводков не защитят: треть гидротехнических сооружений в РК находятся в неудовлетворительном состоянии. URL: <https://ranking.kz/reviews/industries/ot-pavodkov-ne-zaschityat-tret-gidrotehnicheskikh-sooruzheniy-v-rk-nahodyatsya-v-neudovletvoritelnom-sostoyanii.html> (дата обращения: 21.06.2025)

7 Қазақстан Республикасының су ресурстарын басқару жүйесін дамытудың 2024–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 5 ақпандағы № 66 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000066> (өтініш берілген күн: 25.06.2025).

8 Конвенция по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер. 17 марта 1992 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/watercourses_lakes.shtml (дата обращения: 27.06.2025).

9 Қазақстан Республикасының Шекарааралық су арналары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану туралы конвенцияға қосылуы туралы Заңы 2000 жылғы 23 қазан 94-II. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000094_/links (өтініш берілген күн: 28.06.2025).

10 Brown C., Lall U. Water and economic development: The role of variability and a framework for resilience. *Natural Resources Forum*. 2006. Vol. 30. No. 4. P. 306–317.

11 Pettersson K. Dam safety: the impact of extreme weather and climate change // *International Journal of Water Resources Development*. 2012. Vol. 28. No 2. P. 209–218.

12 Бөгеттерді декларацияланатын бөгеттерге жатқызу критерийлерін айқындайтын қағидаларды және Бөгеттің қауіпсіздігі декларациясын әзірлеу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрінің 2025 жылғы 27 маусымдағы № 156-НҚ бұйрығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012660/links> (өтініш берілген күн: 08.07.2025)

13 Сейтбекова Г.А., Ауелбекова А.Ү., Азімбаев К.Е. Су ресурстарының экологиялық жағдайы // *European Research Materials*. – 2024. – № 6. – 344–345 б.

14 Richards T., Gibson R. Dam safety management: international practices and future challenges // *Journal of Flood Risk Management*. 2019. № 12 (S1). P. e12531.

15 Zarfl C., Lumsdon A.E., Berlekamp J., Tydecks L., Tockner K. A global boom in hydropower dam construction // *Aquatic Sciences*. 2015. No. 77. P. 161–170.

16 Кусмамбетов К.Д. Опыт управления водными ресурсами в Европейском союзе // *Наука и жизнь Казахстана*. – 2019. – № 7/1. – С. 560–562.

17 Беков К.А., Вартанян А.М. Правовые основы Водного кодекса Республики Казахстан // *Eurasian Scientific Journal of Law*. – 2023. – № 4(5). – С. 7–18.

REFERENCES

1 Vystavkina E.V. (2022) Naznachenie gidrotehnicheskikh sooruzhenij // *Colloquium-journal*. No. 9 (132). P. 37–38. (In Russian).

2 Mukasheva A.A. (2014) Mesto sub#ektivnyh vodnyh prav v sisteme prav grazhdan // *Qūqyq zhāne memleket*. No. 33 (64). P. 25–28. (In Russian).

3 Ерекше стратегиялық маңызы бар, оның ішінде жалға және сенімгерлік басқаруға берілуі мүмкін су шаруашылығы құрылыстарының тізбесі туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 желтоқсандағы No. 933 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000933> (өтініш берілген күн: 20.05.2025) (In Kazakh).

4 Akhmet G.B., Bekezhonov D.N., Seriyev B.A. (2024) International legal regulation of principles in the field of climate protection // *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*. Vol. 3. No. 78. P. 94–101. (In English).

5 Atshabarov N.B. Voprosy obespecheniya bezopasnoj jekspluatacii plotin i drugih gidrotehnicheskikh sooruzhenij v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.cawater-info.net/bk/dam-safety/files/atshabarov.pdf> (data obrashheniya: 24.05.2025) (In Russian).

6 Ot pavodkov ne zashhitjat: tret' gidrotehnicheskikh sooruzhenij v RK nahodjatsja v neudovletvoritel'nom sostojanii. URL: <https://ranking.kz/reviews/industries/ot-pavodkov-ne-zaschityat-tret-gidrotehnicheskikh-sooruzhenij-v-rk-nahodyatsya-v-neudovletvoritelnom-sostoyanii.html> (data obrashheniya: 21.06.2025) (In Russian).

7 Qazaqstan Respublikasynyñ su resurstaryn basqaru jüiesin damytudyñ 2024–2030 jyldarğa arналған tūjyrymdamasyn bekіtu turaly. Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ 2024 жылғы 5 ақпандағы No. 66 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000066> (өтініш берілген күн: 25.06.2025) (In Kazakh).

8 Konvencija po ohrane i ispol'zovaniju transgranichnyh vodotokov i mezhdunarodnyh ozer. 17 marta 1992 goda. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/watercourses_lakes.shtml (data obrashheniya: 27.06.2025) (In Russian).

9 Qazaqstan Respublikasynyñ Şekaraaralyq su arnalary men halyqaralyq kölderdi qorǵau jáne paidalanu turaly konvensiaǵa qosyluy turaly Zańy 2000 жылғы 23 қазан 94-II. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000094_/links (өтініш берілген күн: 28.06.2025) (In Kazakh).

10 Brown C., Lall U. (2006) Water and economic development: The role of variability and a framework for resilience. *Natural Resources Forum*. Vol. 30. No. 4. P. 306–317. (In English).

- 11 Pettersson K. (2012) Dam safety: the impact of extreme weather and climate change // International Journal of Water Resources Development. Vol. 28. No 2. P. 209–218. (In English).
- 12 Bögetterdi deklarasiyanatyn bögetterge jatqyzu kriterilerin aiqyndaityn qağidalardy jäne Bögettiñ qauıpsızdıǵı deklarasiyasyn äzirleu qağidalaryn bekıtu turaly Qazaqstan Respublikasy Su resurstary jäne irigasia ministriniñ 2025 jylǵy 27 mausymdaǵy No. 156-NQ bürıryǵy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012660/links> (ötiniş berilgen kün: 08.07.2025) (In Kazakh).
- 13 Seitbekova G.A., Auelbekova A.Ü., Azimbai K.E. (2024) Su resurstarynyñ ekologialyq jaǵdaiy // European Research Materials. No. 6. P. 344–345. (In Kazakh).
- 14 Richards T., Gibson R. (2019) Dam safety management: international practices and future challenges // Journal of Flood Risk Management. No. 12 (S1). P. e12531. (In English).
- 15 Zarfl C., Lumsdon A.E., Berlekamp J., Tydecks L., Tockner K. (2015) A global boom in hydropower dam construction // Aquatic Sciences. No. 77. P. 161–170. (In English).
- 16 Kismambetov K.D. (2019) Opyt upravleniya vodnymi resursami v Evropejskom sojuze // Nauka i zhizn' Kazahstana. No. 7/1. P. 560–562. (In Russian).
- 17 Bekov K.A., Vartanjan A.M. (2023) Pravovye osnovy Vodnogo kodeksa Respubliki Kazahstan // Eurasian Scientific Journal of Law. No. 4(5). P. 7–18. (In Russian).

ТЕЛЕУЕВ Г.Б.,*¹

PhD, преподаватель-лектор.

*e-mail: galim200385@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5278

ТАНАТБАЕВА Ж.Е.,¹

докторант.

e-mail: tanatbayeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5536

НАРЗУЛЛАЕВ О.Х.,²

д.ю.н.

e-mail: olimnarzullayev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2145-6846

¹Жетысуский университет им. И. Жансугурова,

г. Талдыкорган, Казахстан

²Ташкентский государственный

юридический университет,

г. Ташкент, Узбекистан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВИЛ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКСПЛУАТАЦИИ ГИДРОТЕХНИЧЕСКИХ СООРУЖЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассматриваются принципы государственного правового регулирования эксплуатации гидротехнических сооружений в Республике Казахстан. В ходе исследования уделено внимание актуальным проблемам водохозяйственной отрасли: зависимости от трансграничных рек, износу существующей инфраструктуры, недостаточному уровню цифровизации государственного управления водными ресурсами и усиливающемуся воздействию климатических изменений. Проведены исследования актуальных вопросов государственной охраны водных ресурсов в обеспечении экологической безопасности. В рамках исследования представляет интерес оценка безопасности гидротехнических сооружений, состояния и соответствия деятельности работников эксплуатирующих организаций требованиям и принципам законодательства в области обеспечения безопасности гидротехнических сооружений. Кроме того, обеспечение безопасности гидротехнических сооружений означает разработку и реализацию мер по предотвращению аварий на них. При анализе исследования в сфере экологической безопасности проведено сравнительное изучение международных стандартов и принципов в области экологической безопасности гидротехнических сооружений. Авторы, исследуя международные правовые акты, регулирующие деятельность гидротехнических сооружений, предлагают фундаментальные положения, которые должны быть положены в основу обеспечения экологической безопасности.

Ключевые слова: гидротехнические объекты, правовое регулирование, экологическая безопасность, трансграничное сотрудничество, адаптация к климатическим изменениям.

TELEUYEV G.B.,*¹

PhD, teaching lecture.

*e-mail: galim200385@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5278

TANATBAYEVA Zh.E.,¹

PhD candidate.

e-mail: tanatbayeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9575-5536

NARZULLAEV O.Kh.,²

d.l.s.

e-mail: olimnarzullayev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2145-6846

¹Zhetysu University named

after Ilyas Zhansugurov,

Taldykorgan, Kazakhstan

²Tashkent State University of Law,

Tashkent, Uzbekistan

SOME ISSUES OF THE RULES OF STATE LEGAL REGULATION OF THE OPERATION OF HYDRAULIC STRUCTURES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article examines the issues of state and legal principles governing the operation of hydraulic structures in the Republic of Kazakhstan. The study focuses on current challenges in the water management sector, including dependence on transboundary rivers, the deterioration of existing infrastructure, insufficient digitalization in state water resource management, and the growing impact of climate change. Research has been conducted on urgent problems of state protection of water resources in ensuring environmental safety. Within the framework of the study, particular attention is given to assessing the safety of hydraulic structures, their technical condition, and the compliance of personnel in operating organizations with the requirements and principles established in legislation on the safety of hydraulic structures. Furthermore, ensuring the safety of hydraulic structures implies the development and implementation of measures aimed at preventing accidents at such facilities. By analyzing research in the field of environmental safety, a comparative study of international standards and principles concerning the environmental security of hydraulic structures has been carried out. The authors, while examining international legal acts regulating the operation of hydraulic structures, propose fundamental provisions that should serve as guiding principles for ensuring environmental safety.

Keywords: hydraulic engineering facilities, legal regulation, environmental safety, cross-border cooperation, adaptation to climate change.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 28.10.2025